

ТКАЧЕНКО І.М., МОСТЕПАНИЮК Л.О.

**НАДАННЯ ДОПОМОГИ У ПРОВЕДЕННІ ПІДРИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ЯК РІЗНОВИД ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ: ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ****PROVIDING ASSISTANCE IN CONDUCTING SUBVERSIVE ACTIVITIES
AS A FORM OF HIGH TREASON: PROBLEMS OF LEGAL QUALIFICATION**

У статті здійснено комплексний аналіз кримінальної відповідальності за надання допомоги у проведенні підривної діяльності проти України як однієї з форм державної зради, передбаченої статтею 111 Кримінального кодексу України. Досліджено поняття та зміст підривної діяльності як оціночної кримінально-правової категорії, визначено її місце в системі форм державної зради. Проаналізовано об'єктивні та суб'єктивні ознаки надання допомоги іноземній державі, іноземній організації або їх представникам у проведенні підривної діяльності, а також розкрито особливості встановлення прямого умислу. Особливу увагу приділено проблемам кваліфікації відповідних діянь, зокрема питанням відмежування державної зради від суміжних складів кримінальних правопорушень, таких як колабораційна діяльність, посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, терористична діяльність та кримінальні правопорушення проти миру і безпеки людства. На підставі аналізу доктринальних підходів і практики правозастосування сформульовано висновки щодо необхідності забезпечення єдності судової практики та уточнення підходів до тлумачення поняття підривної діяльності з метою підвищення ефективності кримінально-правового захисту національної безпеки України. Зроблено висновок, що підвищення ефективності кримінально-правового захисту національної безпеки України вимагає формування єдиних підходів до тлумачення ознак надання допомоги у підривній діяльності, забезпечення узгодженості судової практики та подальшого наукового осмислення відповідних положень кримінального законодавства з урахуванням сучасних безпекових викликів. Одним із шляхів подолання виявлених недоліків є необхідність визнання заперечення збройної агресії проти України, її виправдовування чи визнання правомірною (ст. 436-2 КК) кримінальним правопорушенням проти основ національної безпеки України без конкретизації назви держави-агресора. Аналогічний підхід демонструється у проекті нового Кримінального кодексу України, де така зазначена поведінка визнається колабораційною діяльністю, але розміщується у розділі 9.1 серед злочинів проти національної безпеки та держави.

Ключові слова: кримінальний кодекс України, кримінальна відповідальність, державна зрада, підривна діяльність, надання допомоги, національна безпека, кваліфікація кримінальних правопорушень, іноземна держава, умисел.

The article provides a comprehensive analysis of criminal liability for providing assistance in conducting subversive activities against Ukraine as one of the forms of high treason stipulated by Article 111 of the Criminal Code of Ukraine. The concept and content of subversive activity are examined as an evaluative criminal-law category, and its place within the system of forms of high treason is determined. The objective and subjective elements of providing assistance to a foreign state, foreign organization,

© ТКАЧЕНКО І.М. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права (Національна академія внутрішніх справ) <https://orcid.org/0000-0002-0144-0708>

© МОСТЕПАНИЮК Л.О. – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права (Національна академія внутрішніх справ) <https://orcid.org/0000-0003-2894-0654>

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

or their representatives in carrying out subversive activities are analyzed, with particular attention paid to the specifics of establishing direct intent. Special emphasis is placed on the problems of legal qualification of the relevant acts, in particular on distinguishing high treason from related criminal offenses such as collaboration activities, encroachments on the territorial integrity and inviolability of Ukraine, terrorist activities, and crimes against peace and security of mankind. Based on the analysis of doctrinal approaches and law enforcement practice, conclusions are formulated regarding the need to ensure the unity of judicial practice and to clarify approaches to the interpretation of the concept of subversive activity in order to enhance the effectiveness of criminal-law protection of Ukraine's national security. It is concluded that increasing the effectiveness of criminal law protection of Ukraine's national security requires the formation of unified approaches to interpreting the signs of assistance in subversive activities, ensuring the consistency of judicial practice and further scientific understanding of the relevant provisions of criminal legislation taking into account modern security challenges. One of the ways to overcome the identified shortcomings is the need to recognize the denial of armed aggression against Ukraine, its justification or recognition as lawful (Article 436-2 of the Criminal Code) as a criminal offense against the foundations of Ukraine's national security without specifying the name of the aggressor state. A similar approach is demonstrated in the draft of the new Criminal Code of Ukraine, where such behavior is recognized as collaborative activity, but is placed in section 9.1 among crimes against national security and the state.

Key words: *Criminal Code of Ukraine, criminal liability, high treason, subversive activity, provision of assistance, national security, qualification of criminal offenses, foreign state, intent.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку української державності характеризується безпрецедентними викликами у сфері забезпечення національної безпеки, зумовленими збройною агресією іноземної держави, активним застосуванням гібридних методів ведення війни, інформаційно-психологічного впливу та диверсійної діяльності. У таких умовах особливої актуальності набуває кримінально-правова протидія діянням, спрямованим на підрив суверенітету, територіальної цілісності, обороноздатності та інших важливих інтересів України.

Однією з найбільш складних і водночас небезпечних форм посягання на національну безпеку є надання громадянами України допомоги іноземній державі, іноземній організації або їх представникам у проведенні підривної діяльності проти України, що законодавцем віднесено до складу державної зради (ст. 111 КК України). Попри значну суспільну небезпеку таких діянь, практика застосування відповідної кримінально-правової норми залишається неоднозначною та супроводжується істотними труднощами кваліфікації.

Проблемність правозастосування зумовлена, зокрема, відсутністю легального визначення поняття «підривна діяльність», його оціночним характером, різноманіттям форм і способів надання допомоги іноземним суб'єктам, а також необхідністю чіткого відмежування державної зради від суміжних складів кримінальних правопорушень, передбачених кримінальним законодавством України. Унаслідок цього виникають ризики як необґрунтованого розширення меж кримінальної відповідальності, так і уникнення відповідальності за реально суспільно небезпечні діяння. Зазначені обставини зумовлюють потребу у ґрунтовному науковому осмисленні кримінально-правової природи надання допомоги у проведенні підривної діяльності, виробленні єдиних підходів до її розуміння та кваліфікації, а також формуванні теоретично обґрунтованих і практично значущих рекомендацій для правозастосовної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям для аналізу такого кримінального правопорушення, як надання допомоги у проведенні підривної діяльності як різновид державної зради стали праці вчених, зокрема: О. Ф. Бантишева, А. А. Вознюка, С. Г. Волкотруба, О. М. Грудзура, І. В. Діордіца, Н. С. Кончук, В. К. Матвійчука, С. К. Сергієвського, В. Я. Тація, М. І. Хавронюка, О. А. Чувакова та інших.

Метою наукової статті є аналіз кримінально-правової природи надання допомоги у проведенні підривної діяльності як різновиду державної зради, а також виявлення основних проблем кваліфікації відповідних діянь і формулювання пропозицій щодо їх подолання.

Виклад основного матеріалу. В умовах збройної агресії проти України, активізації гібридних загроз та системного застосування іноземними державами підривних методів впливу

особливого значення набуває ефективний кримінально-правовий захист національної безпеки. Одним із ключових інструментів такого захисту є інститут кримінальної відповідальності за державну зраду, передбачений статтею 111 Кримінального кодексу України. Серед форм державної зради законодавець виокремлює, зокрема, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України.

Практика застосування ст. 111 КК України засвідчує, що саме кваліфікація дій, пов'язаних із наданням допомоги у підривній діяльності, викликає найбільшу кількість дискусій як у доктрині кримінального права, так і в діяльності правоохоронних та судових органів. Це зумовлено оціночним характером поняття «підривна діяльність», різноманітністю форм сприяння іноземним суб'єктам, а також необхідністю чіткого відмежування державної зради від суміжних складів кримінальних правопорушень.

Відповідно до ч. 1 ст. 111 КК України державна зрада охоплює умисні діяння громадянина України на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України, зокрема шляхом надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України [1].

Таким чином, надання допомоги у підривній діяльності є самостійною формою об'єктивної сторони державної зради, яка поряд зі шпигунством та переходом на бік ворога відображає специфічні способи посягання на основи національної безпеки. Особливістю цієї форми є те, що вона не обмежується передачею відомостей, що становлять державну таємницю, або безпосередньою участю у бойових діях проти України, а охоплює значно ширший спектр дій, спрямованих на сприяння підривній діяльності іноземних суб'єктів.

Слушна думка зазначена С. К. Сергієвським, про те що державна зрада може бути вчинена в трьох формах: 1) перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту; 2) шпигунство; 3) надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. Оскільки склад цього злочину є формальним, то такі ознаки об'єктивної сторони злочину, як суспільно небезпечні наслідки та причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням і наслідками не є обов'язковими ознаками об'єктивної сторони складу цього злочину [2].

Разом із тим, запропонований у Проекті нового Кримінального кодексу України підхід до регламентації злочинів проти національної безпеки свідчить про концептуальне переосмислення інституту державної зради та суміжних кримінально-правових заборон. На відміну від чинної редакції ст. 111 КК України, у якій державна зрада сконструйована як єдиний склад кримінального правопорушення з альтернативними формами його вчинення, Проект передбачає системну диференціацію відповідальності залежно від характеру посягання, суб'єкта та ступеня суспільної небезпечності діяння. Зокрема, «зрада Україні» у ст. 9.1.5 Проекту охоплює лише найбільш небезпечні прояви такої поведінки – участь у збройній агресії, вступ до збройних формувань держави-агресора, а також надання допомоги у підривній діяльності проти національної безпеки України, що дозволяє чіткіше окреслити межі цього злочину та уникнути надмірно широкого тлумачення [3].

Важливою відмінністю проектного підходу є також нормативне розмежування зради України, шпигунства, колабораційної та окупаційної діяльності, що у чинному кримінальному законодавстві часто викликає труднощі під час кваліфікації. Так, Проект окремо регламентує колабораційну діяльність громадян України (ст. 9.1.6) та окупаційну діяльність іноземців або осіб без громадянства (ст. 9.1.7), а також вводить легальні дефініції ключових понять, зокрема «державно-агресор» і «збройне формування держави-агресора». Крім того, передбачена система ознак, що підвищують тяжкість злочину, свідчить про відхід від формального підходу до оцінки суспільної небезпечності та орієнтацію на диференціацію кримінальної відповідальності залежно від конкретних обставин вчинення діяння. У такому контексті надання допомоги у підривній діяльності зберігає статус особливо небезпечної форми посягання на національну безпеку, однак отримує більш чітке нормативне закріплення та системне місце у структурі злочинів проти України [3].

Таким чином, як чинне кримінальне законодавство, так і положення Проекту нового Кримінального кодексу України зберігають концептуальний підхід до розуміння надання допомоги у підривній діяльності як однієї з найбільш небезпечних форм посягання на національну безпеку держави. Водночас навіть за умов уточнення структури злочинів проти України та нормативного розмежування суміжних складів, законодавець не пропонує вичерпного переліку дій, які можуть утворювати зміст такої допомоги. Це зумовлює збереження оціночного характеру відповідної

кримінально-правової заборони та об'єктивно підвищує роль доктринальних підходів у формуванні критеріїв її тлумачення й кваліфікації.

У доктрині кримінального права під наданням допомоги у підривній діяльності зазвичай розуміють будь-яке умисне сприяння іноземній державі, організації чи їх представникам у здійсненні дій, спрямованих на ослаблення або дестабілізацію України. Таке сприяння може мати як активний, так і пасивний характер, проявлятися у різних формах і способах, що значно ускладнює процес кваліфікації.

Ключовим елементом аналізованої форми державної зради є поняття «підривна діяльність», яке не має нормативного визначення у законодавстві України. У загальнотеоретичному розумінні підривна діяльність охоплює систему дій, спрямованих на ослаблення, дестабілізацію або руйнування основ конституційного ладу, обороноздатності, економічної, інформаційної чи політичної стабільності держави. До таких дій можуть належати інформаційно-психологічні операції, фінансування антидержавних заходів, організація диверсій, підтримка незаконних збройних формувань, сприяння окупаційним адміністраціям тощо.

У контексті ст. 111 КК України підривна діяльність повинна розглядатися саме як діяльність, що здійснюється в інтересах іноземної держави або організації та об'єктивно спрямована на завдання шкоди національній безпеці України. При цьому не є обов'язковим настання реальних негативних наслідків достатнім є створення загрози таким наслідкам.

Як зазначає Ю. В. Александров, Кримінальний кодекс України не конкретизує видів підривної діяльності, однак, це можуть бути будь-які дії, кінцевою метою яких є завдання шкоди інтересам України і дії, спрямовані на зміну зовнішньої і внутрішньої політики, на насильницьку зміну керівництва держави [4].

Об'єктивна сторона надання допомоги у підривній діяльності полягає у вчиненні дій (або бездіяльності), які створюють сприятливі умови для реалізації підривних планів іноземних суб'єктів. Закон не встановлює вичерпного переліку таких дій, що дозволяє охоплювати кримінально-правовою заборonoю широкий спектр суспільно небезпечної поведінки.

До типових форм надання допомоги у підривній діяльності можна віднести: передачу матеріальних ресурсів; фінансування або інше матеріальне забезпечення підривних заходів; надання приміщень, транспорту, засобів зв'язку; збір і передання інформації, що не становить державної таємниці, але може бути використана для шкоди Україні; організаційне сприяння діяльності іноземних агентів; публічну підтримку та пропаганду дій держави-агресора.

Крім того, Р. Бундз та О. Підгородецька, зазначають, що для притягнення до відповідальності за державну зраду необхідно зібрати достатньо доказів. Це може включати: свідчення свідків, матеріальні докази, аудіо- та відеозаписи, електронні повідомлення та інші джерела інформації. Попри фіксацію доказів, існують перешкоди, які ускладнюють притягнення винних до кримінальної відповідальності. Дуже часто свідки не бажають або бояться співпрацювати з правоохоронними органами, обсяг доказів може бути недостатнім або самі докази є слабкими. Це все впливає на процес притягнення винних до кримінальної відповідальності, він стає складним і часом незрозумілим [5].

Важливою ознакою є причинний зв'язок між діями винної особи та підривною діяльністю іноземних суб'єктів. При цьому допомога не обов'язково повинна бути вирішальною або ключовою – достатньо, щоб вона об'єктивно сприяла досягненню підривної мети.

Суб'єктивна сторона державної зради у формі надання допомоги у підривній діяльності характеризується прямим умислом. Особа усвідомлює, що надає допомогу іноземній державі, організації або їх представникам у проведенні підривної діяльності проти України, передбачає суспільно небезпечний характер таких дій і бажає їх вчинити.

Однією з ключових проблем кваліфікації є доведення усвідомлення винною особою саме підривного характеру діяльності, якій вона сприяє. На практиці це питання часто ускладнюється маскуванням підривної діяльності під легальну економічну, гуманітарну чи інформаційну співпрацю. У таких випадках вирішальне значення мають докази, що свідчать про обізнаність особи щодо справжніх цілей іноземних суб'єктів.

Мотиви державної зради можуть бути різними – корисливими, ідеологічними, політичними або особистими. Однак вони не впливають на кваліфікацію діяння, а враховуються лише при призначенні покарання.

Також, однією з найбільш складних проблем правозастосування є відмежування надання допомоги у підривній діяльності від суміжних складів кримінальних правопорушень, зокрема передбачених статтями 110, 111-1, 258-5, 328, 436-2 КК України. Слід зазначити, що саме вади

законодавчого конструювання вказаних норм призводять до зайвої колізії в положеннях КК, причинами якої є неврахування законодавцем сутності колабораційної діяльності – можливості співпраці з ворогом саме громадян України, вчинення лише на окупованій території, лише добровільно і лише за власної ініціативи.

Так, на відміну від колабораційної діяльності, передбаченої ст. 111-1 КК України, державна зрада завжди передбачає спрямованість дій на шкоду Україні в інтересах іноземного суб'єкта та наявність прямого умислу на таку шкоду. У випадках, коли особа співпрацює з окупаційною владою без доведення зв'язку з іноземною державою як суб'єктом підривної діяльності, кваліфікація за ст. 111 КК України є неправомірною.

Від терористичної діяльності надання допомоги у підривній діяльності відрізняється за спрямованістю та характером об'єкта посягання. Якщо терористичні злочини спрямовані на залякування населення або вплив на органи влади, то державна зрада посягає на основи національної безпеки через сприяння іноземним суб'єктам.

Розголошення державної таємниці може бути способом вчинення державної зради шляхом підривної діяльності проти України, пов'язаної зі спробою знизити обороноздатність України, зі створенням умов для діяльності на території України іноземних розвідок, із вжиттям заходів щодо посилення економічної залежності України від інших держав [6, с. 531]. В такому випадку розмежувальною ознакою аналізованих посягань є мета вчинення вказаних кримінальних правопорушень, а саме: метою державної зради є спричинення шкоди суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України [7, с. 142]. У випадку усвідомлення особою того факту, що вона діє на шкоду національній безпеці України, її повинні кваліфікуватися за ст. 111 КК.

Обидві норми (ст. 111 КК, ст. 436-2 КК) містять суттєві недоліки конструювання та потребують чіткого перегляду, в тому числі – на предмет можливості об'єднання їх в одну форму кримінально протиправної поведінки.

Аналіз судової практики свідчить про наявність типових помилок при кваліфікації надання допомоги у підривній діяльності. Серед них формальний підхід до встановлення підривного характеру діяльності, ототожнення будь-якої співпраці з іноземними суб'єктами з державною зрадою, а також недостатня аргументація суб'єктивної сторони злочину.

У низці випадків суди звертають увагу на необхідність доведення не лише факту контакту з представниками іноземної держави, але й реального сприяння підривній діяльності. Відсутність такого сприяння або його суто гіпотетичний характер виключає кримінальну відповідальність за ст. 111 КК України.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що надання допомоги у проведінні підривної діяльності проти України є однією з найбільш суспільно небезпечних форм державної зради, оскільки посягає безпосередньо на основи національної безпеки, суверенітету, територіальну цілісність та обороноздатність держави. Чинна редакція статті 111 КК України закріплює цю форму зради як склад злочину з формальною конструкцією, що не потребує настання суспільно небезпечних наслідків, однак саме така особливість зумовлює підвищені вимоги до обґрунтування об'єктивної та суб'єктивної сторін кримінального правопорушення.

Дослідження показало, що відсутність легального визначення поняття «підривна діяльність» надає відповідній кримінально-правовій забороні оціночного характеру та створює труднощі у правозастосуванні. У таких умовах ключового значення набувають доктринальні підходи та судова практика, які формують орієнтири для встановлення змісту підривної діяльності й меж кримінальної відповідальності за надання допомоги у її здійсненні. При цьому доведення прямого умислу особи на сприяння діяльності іноземного суб'єкта проти України залишається одним із найбільш складних елементів кваліфікації.

Аналіз Проекту нового Кримінального кодексу України засвідчив прагнення законодавця до систематизації злочинів проти національної безпеки та диференціації кримінальної відповідальності залежно від характеру та ступеня суспільної небезпеки діяння. Запропоноване нормативне розмежування зради Україні, шпигунства, колабораційної та окупаційної діяльності потенційно сприяє підвищенню юридичної визначеності та усуненню типових помилок кваліфікації, хоча поняття підривної діяльності й надалі зберігає оціночний характер.

Узагальнюючи викладене, можна дійти висновку, що підвищення ефективності кримінально-правового захисту національної безпеки України вимагає формування єдиних підходів до тлумачення ознак надання допомоги у підривній діяльності, забезпечення узгодженості судової практики та подальшого наукового осмислення відповідних положень кримінального

законодавства з урахуванням сучасних безпекових викликів. Одним із шляхів подолання виявлених недоліків є необхідність визнання заперечення збройної агресії проти України, її виправдовування чи визнання правомірною (ст. 436-2 КК) кримінальним правопорушенням проти основ національної безпеки України без конкретизації назви держави-агресора. Аналогічний підхід демонструється у проєкті нового КК України, де така зазначена поведінки визнається колабораційною діяльністю, але розміщується у розділі 9.1 серед злочинів проти національної безпеки та держави.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
2. Сергієвський С. Диференціація кримінальної відповідальності за різні форми державної зради. *Право України*. 2020. № 4. С. 386–395. DOI: 10.36695/2219-5521.4.2020.70
3. Текст проєкту нового Кримінального кодексу України/Draft of the new Criminal Code of Ukraine. Головна. Новий Кримінальний Кодекс. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>
4. Александров Ю.В. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник. Київ : Правові джерела, 2008. 948 с.
5. Бундз Р., Підгородецька О. Проблеми притягнення до кримінальної відповідальності за державну зраду в умовах війни в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2023. № 3 (39). С. 157–165. DOI: 10.23939/law2023.38.157.
6. Самойлова О.С. Особливості розмежування злочину, передбаченого ст. 330 КК України, та суміжних складів за предметом злочину. *Держава і право*. 2008. Вип. 41. С. 529–534.
7. Кончук Н.С. Кримінальна відповідальність за державну зраду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України, 2019. 218 с.

Дата першого надходження рукопису до видання: 19.08.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 10.09.2025

Дата публікації: 25.09.2025